

KONYA'DA BULUNAN YİVLİ VE DÜĞÜM MOTİFLİ SÜTUNLAR*

Çiğdem TEMPLE**

ÖZET

Tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olan Konya, Orta Anadolu'nun sayılı kültür merkezlerinden birisidir. Hıristiyanlığı yaymak amacıyla çıktığı misyoner seyahatlerinde Havari Paulus Konya'ya da gelmiş ve halkı 1. yüzyılın ilk yarısı gibi oldukça erken tarihlerde hıristiyanlaşmaya başlamıştır. Şehirde tespit edilen Bizans Dönemi taş eserleri, 3. yüzyıldan başlayarak yoğun inşaa faaliyetlerinin devam ettiğini kanıtlar niteliktedir. Bu makalede, Konya Alaeddin Camisi ve Kapı Camii'nde devşirme olarak kullanılmış olan önemli bir eser grubu tanıtılacaktır. Söz konusu eserler altı yivli ve düğüm motifli sütunu kapsar. Sütunlar pek çok araştırmacı tarafından incelenerek yayınlanmış olmasına rağmen, bilgiler ayrıntıdan ve üslupsal analizden uzaktır. Şehrin tarihçesi göz önünde bulundurularak yapılan teknik, boyut, motif ve üslup değerlendirmesi sonucunda, bu sütunların 10.-11. yüzyıllarda daha eski ve düz sütunların yeniden işlenmesi ile yapıldıkları anlaşılmıştır. Motif ve üslupları açısından Bizans sanatı içinde üniktirler; boyutlarının Orta Bizans Dönemi için büyük olmaları ise orijinal işlevlerini tartışmalı hale getirmiştir. Dikkatli şekilde incelenen sütunların, levhaların oturması amacıyla bir yanda girintili olduğu ve kurşun yuvaları içerdiği görülür. Bu durum sütunların, Orta Bizans Dönemi'nde oldukça az örnekte karşımıza çıkan sütunlu temponlarda kullanıldıklarına işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Konya, Alaeddin Camii, Kapı Camii, Bizans Taş Süsleme, sütun

FLUTED AND KNOTTED COLUMNS AT KONYA

ABSTRACT

When viewed as a significant settlement throughout history, Konya has been an exceptional cultural center in central Anatolia. The city was visited by the Apostle Paul during his missionary journeys with its people converting to Christianity as early as the first half of the 1st century. The Byzantine stone works detected in the city prove that extensive building activity took place beginning from the 3rd century. In this article, we would like to present an important group of artefacts which were incorporated into the Alaeddin Mosque and the Kapı Mosque in Konya. These artefacts consist of six knotted and fluted columns, examined and published by various scholars over the years without any detail or stylistically analysis. After elaborate evaluation in

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. El-mek: nctemple@yahoo.com

terms of technique, dimensions, motifs and style implemented in conjunction with the city's history, it is concluded that these columns were manufactured by engraving the older ungrooved columns during the 10th-11th centuries. They are unique based on their motifs and style; and their original function was controversial due to their enormous size for the Middle Byzantine period church settings. Upon close examination of the columns, it is realized these columns have indents and lead sockets on one side which functioned as seatings for the slabs. It is evident they served in a columned templon which can only rarely be seen in the Middle Byzantine period.

Key Words: Konya, Alaeddin Mosque, Kapı Mosque, Byzantine stone work, column

Orta Anadolu şehri Konya, tarih boyunca Anadolu'nun sayılı kültür merkezlerinden olmuş ve 1. yüzyılın ilk yarısında Havari Paulus'un Hıristiyanlığı yaymak amacıyla çıktığı misyonerlik seyahatlerinde uğradığı şehirlerden birisi olarak, çok erken tarihlerde hıristiyanlaşmaya başlamıştır¹. Kentte, yeni dinin ibadet gereksinimlerinin karşılanması amacıyla, 3. yüzyıl itibarıyla inşa faaliyetlerinin etkin şekilde devam ettiği anlaşılmıştır². Konya'da günümüze ulaşan herhangi bir Bizans kilisesi olmamakla birlikte, gerek merkezde bulunan Selçuklu Dönemi ve sonrasına ait yapılarıdaki devşirme Bizans taş eserleri, gerekse müzelerde ya da şehirde dağınık olarak tespit edilmiş eserler, kentin bu dönemde pek çok yapı içerdiğini gösterir. Bu yazımızda Alaeddin Camisi ve Kapı Camii'nde devşirme olarak kullanılan ve Konya'daki Bizans taş eserlerinin önemli bir grubunu oluşturan yivli ve düğüm motifli sütunları ayrıntılı olarak tanıtır, işlevleri üzerine görüşlerimizi sunmak amacıyla yazıyoruz.

Konya'da Alaeddin Camisi'nin çok destekli doğu kısmında beş, Kapı Camii'nde bir olmak üzere altı yivli ve düğüm motifli sütun tespit edilmiştir. Alaeddin Camisi'nde bulunan yivli ve düğüm motifli sütunlar bütünüyle mevcut olmasına rağmen, Kapı Camii'nin son cemaat yerinde bulunan sütun üstten kesilerek değerlendirilmiş olarak karşımıza çıkar. Sütunlar pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş ve çeşitli yayınlarda kısaca değinilmiştir; fakat etraflıca tanıtılmamışlardır. İ. H. Konyalı'nın Konya kitabı (2007, s. 225), G. Öney'in Selçuklu yapılarında devşirme kullanımı ile ilgili makalesi (1970, s. 18), S. Redford'un Alaeddin Camisi ve devşirmelerini ele aldığı makalesi (1991, s. 57-58), Z. Mercangöz'ün Akhisar Ulu Camisi'nde bulunan düğümlü sütunları içeren makalesi (1994, s. 152-153), H. Muşmal ve M. Çetinaslan'ın Kapı Camii ile ilgili makalesi (2009, s. 458), N. Şaman-Doğan ile T. Yazar'ın ortak makalesi (2007, s. 213, resim 2) ve İ. H. Mert ile P. Niewöhner'in makalesi bu yayınlardan bazılarıdır (2010, s. 381-384). Redford makalesinde Alaeddin Camisi'nde bulunan sütun sayısını 6 olarak verirken, Mercangöz sayıyı 4 olarak verir (Redford, 1991, dn. 14; Mercangöz, 1994, s. 153). Kapı Camii'nde bulunan sütun ise Konyalı'nın kitabında kısaca yer alır; ayrıca Muşmal ve Çetinaslan'ın yapı ile ilgili makalesinde daha ayrıntılı olarak tanıtılmaktadır (Konyalı, 2007, s. 286; Muşmal ve Çetinaslan, 2009, s. 458). Mert ve Niewöhner makalelerinde eserleri kısaca ele almış ve işlevlerine değinmişlerdir; ancak yayın ayrıntılı bir değerlendirme içermez (2010, s. 381-384). Özetle, yayınların tümünde sütunlara genel olarak değinilmiş; katalog tanıtları ve analizleri yapılmamıştır. Konya'daki sütunların kataloğu ilk kez tarafımızca hazırlanarak, değerlendirilmiştir.

¹ Esas olarak Yahudilerin yaşadığı yerlerde hıristiyanlığı yaymaya çalışan ve bu doğrultuda misyonerlik gezileri yapan Havari Paulus'un, Yahudilerin yoğun olduğu Pisidia Antiochia'sı (Yalvaç), İkonion, Lystra ve Derbe'de bulunduğu ve vaazlar verdiği bilinmektedir (Lewin, 1865, s. 285). İ.S. 46-48'de Küçük Asya'ya yaptığı ilk seyahatinde Pisidia Antiochia'sında, bir sinagogda vaaz vermekte olan Havari Paulus burada barınmayınca İkonion'a gelmiş ve vaazlarına devam etmiştir (Kitabı Mukaddes, Havarilerin İşleri, Bap 13-14).

² Konya'nın Bizans Dönemi mimarisi ve taş eserleri ile ilgili hazırladığımız doktora tezinde bu görüşümüzü kanıtlayan eserler bulunmaktadır. Bkz. Temple, Ç., Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2013.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Katalog:**S 1**

Ekim 2009; Konya Alaeddin Camisi; Sarımttrak-beyaz mermer; Kabartma (Resim 1, 2)

Y: 262 cm. Ü.Ç: 43 cm. A.Ç: 45 cm. Yiv Y: 189 cm. Kaide Y: 62 cm³.

Harimde birinci sahindaki altinci sütunun alt bölümü, iki kenarda düz paye ortada örgü motifleriyle dikey dört bölüme ayrılmıştır. Örgü motifi üç şeritlidir ve gevşek örgü üslubundadır; örgülerin bağlanma noktası matkap oyuğu ile belirlenmiştir. Düz sütun ve örgü motifiyle oluşan dikey bölümler üstte iki profilli kemer formunda sonlanır. Kemer aralarında birer, üzeri kontürlü sivri yaprak motifi vardır. Örgü motifleriyle uzunlamasına ayrılan bölümler biri hariç kıvrık dal üzerinde yarım palmet motifleri ile doldurulmuştur. Palmetlerin damarları derin oyulmuştur. Bezemesiz alan levhanın oturması amacıyla açılmış oluk şeklindedir ve burada iki kurşun yuvası görülür. Sütunun alt kısmının diğer yarısı kaba yonu bırakılmıştır. Altta bu bölümden düz bir bant ile üste geçilir. Üstte yedi yiv ortada bulunan 17 cm. genişliğinde bir düğüm ile birbirlerine bağlanır. Yivler üstte kesik piramit sütun başlığına oturan üzeri iki profilli kemerlerle sonlanır; bu yönüyle sütun ve kemerlerle oluşturulmuş sekiz niş görünümündedirler. Üstte kemer aralarında stilize lotus bezemeleri yer alır.

Öney, 1970, s. 18; Redford, 1991, s. 57-58; Konyalı, 2007, s. 225; Mert ve Niewöhner, 2010, s. 381, resim 5.

S 2

Konya Alaeddin Camisi; Gri-beyaz mermer; Kabartma (Resim 3, 4)

Y: 257 cm. Ü. Ç: 44 cm. A.Ç: 46 cm. Yiv Y: 191 cm. Kaide Y: 50 cm.

Sütun harimde ikinci sahinde üçüncü sıradadır. Sütun yüzeyi, alt bölümde iki yanda düz paye ortada ise üzeri yivli üçlü örgü motifleri ile dikey dört bölüme ayrılmıştır ve bu bölümler üstte iki kademeli kemer formunda sonlanır. Örgü, sıkı örgü üslubundadır. Örgü motifleriyle uzunlamasına ayrılan bölümler kıvrık dal üzerinde yarım palmet motifleri ile doldurulmuştur. Bu alanların biri levha oturması için boş bırakılmıştır; burada iki kurşun yuvası mevcuttur. Sütunun alt kısmının diğer yarısı ise kaba yonu bırakılmıştır. Bu bölümden düz bir bant ile üste geçilir. Sütunun üst gövdesinde yedi yiv ortada bulunan 18 cm. genişliğinde bir düğüm ile birbirlerine bağlanır; yivler üstte üzeri tek profilli ince bir kemerle sonlanır. Böylelikle sütun ve kemerlerle oluşturulmuş sekiz niş görünümü sağlanmıştır. Üstte kemer aralarına stilize lotus motifleri işlenmiştir.

Öney, 1970, s. 18; Redford, 1991, s. 57-58; Konyalı, 2007, s. 225.

S 3

Konya Alaeddin Camisi; Gri-beyaz mermer; Kabartma (Resim 5, 6)

Y: 261 cm. Ü. Ç: 44 cm. A.Ç: 46 cm. Yiv Y: 188 cm. Kaide Y: 60 cm.

Harimde ikinci sahinde dördüncü sıradaki sütunun yüzeyi, alt bölümde iki yanda düz paye ortada ise ikili örgü motifleri ile dikey dört bölüme ayrılmıştır. Üstte iki kademeli kemer formunda sonlanan bu bölümler biri hariç, kıvrık dal üzerinde yarım palmet motifleri ile doldurulmuştur. Örgü motifi S 2'de olduğu gibi sıkı örgü üslubundadır. Levha oturması amacıyla boş bırakılmış olan alanda iki kurşun yuvası mevcuttur. Sütunun alt kısmının diğer yarısı kaba yonu bırakılmıştır. Buradan düz bir bantla üste geçilir. Sütunun gövdesinde yedi yiv ortada bulunan 18 cm. genişliğinde bir düğüm ile birbirlerine bağlanır. Yivlerin üstünde tek profilli ince bir kemer formu oluşturulmuştur; sütun ve kemerlerle sekiz niş görünümü sağlanmıştır. Üstte kemer aralarında stilize lotus bezemeleri yer almaktadır.

Öney, 1970, s. 18; Redford, 1991, s. 57-58; Konyalı, 2007, s. 225; Mert ve Niewöhner, 2010, s. 381, resim 3.

³ Boyut kısaltmaları: Y: Yükseklik, A.Ç: Alt çap, Ü.Ç: Üst çap Yiv Y: Yiv yüksekliği, Kaide Y: Kaide yüksekliği.

S 4

Konya Alaeddin Camisi; Sarımtırak-beyaz mermer; Kabartma (Resim 7, 8)

Y: 283 cm. Ü. Ç: 42 cm. A.Ç: 44 cm. Yiv Y: 187 cm. Kaide Y: 85 cm.

Harimde ikinci sahnında beşinci sıradaki sütunun yüzeyi, alt bölümde iki yanda düz payeler ortada üçlü örgü motifleri ile dikey dört bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler üstte kemer formunda sonlanır. Kemer ve örgü üslubu S 1 ile benzerlik gösterir. Kemer aralarında yine S 1'de görüldüğü gibi üzeri kontürlü birer sivri yaprak motifi vardır. Örgü motifleriyle uzunlamasına ayrılan bölümler levha oturtulan biri hariç, kıvrık dal üzerinde yarım palmet motifleri ile bezenmiştir. Ayrıca iki yandaki düz payelerden birinin üzerinde kurşun yuvası mevcuttur. Sütunun alk kısmının diğer yarısı kaba yonudur. Bu bezemeden düz bir bantla üste geçilir. Sütunun gövde kısmında yedi yiv ortada bulunan 18 cm. genişliğinde bir düğüm ile birbirlerine bağlanır. Yivlerin üstte kesik piramit sütun başlığına oturan üzeri iki profilli kemerlerle sonlanır; sütun gövdesinde sekiz niş oluşturulmuştur. Üstte kemer aralarına stilize lotus motifleri işlenmiştir.

Öney, 1970, s. 18; Redford, 1991, s. 57-58; Konyalı, 2007, s. 225; Şaman-Doğan ve Yazar, 2007, s. 213, resim 2.

S 5

Konya Alaeddin Camisi; Sarımtırak-beyaz mermer; Kabartma (Resim 9, 10)

Y: 284 cm. Ü. Ç: 42 cm. A.Ç: 44 cm. Yiv Y: 187 cm. Kaide Y: 84 cm.

Harimde ikinci sahnında altıncı sıradaki sütunun yüzeyi, alt bölümde iki yanda düz paye ortada üçlü örgü motifleri ile dikey dört bölüme ayrılmıştır ve bu bölümler üstte kemer formunda sonlanır. Kemer aralarında üzeri kontürlü birer sivri yaprak motifi vardır. Sütun alt yüzeyi motiflerin üslubu açısından S 1 ve S 4 ile benzerdir. Örgü motifleriyle uzunlamasına ayrılan bölümler biri hariç kıvrık dal üzerinde yarım palmet motifleri ile doldurulmuştur. Levha oturtulması için boş bırakılan alanda iki kurşun yuvası mevcuttur. Sütunun alt kısmının kalan yüzeyi kaba yonudur. Bu bezemeden düz bir bantla üste geçilir. Sütun gövdesinde yedi yiv ortada bulunan 18 cm. genişliğinde bir düğüm ile birbirlerine bağlanarak üstte kesik piramit sütun başlığına oturan üzeri iki profilli kemerlerle sonlanır. Sütun gövdesi sütun ve kemerlerle oluşturulan 8 niş görünümündedir. Üstte kemer aralarında stilize palmet ve üzeri kontürlü sivri yaprak bezemeleri yer almaktadır.

Öney, 1970, s. 18; Redford, 1991, s. 57-58; Konyalı, 2007, s. 225; Mert ve Niewöhner, 2010, s. 381-382, resim 4.

S 6

Kapı Camii; Sarımtırak-beyaz mermer; Kabartma (Resim 11, 12)

Y: 257 cm.(k) Ü. Ç: 39 cm. A.Ç: 41 cm. Yiv Y: 157 cm.(k) Kaide Y: 94 cm.

Sonraki kullanımında üstten kesilmiş olan sütun caminin son cemaat yerindedir; son cemaat yeri camekanla kapatılmış olduğundan sütunun tamamı görülemez. Mevcut durumuyla sütunun alt kısmı üçlü örgü motifi ile oluşturulmuş ve iki profilli kemer formunda sonlanan iki dikey bölüme ayrılmıştır. Örgü motifinin iki yanında kıvrık dal üzerinde yarım palmet motifli bezeme işlenmiştir. Örgü motifi üslup olarak S 2 ve S 3 ile benzerlik gösterirken, kemer üslubu S1, S 4 ve S 5'de olduğu gibi karşımıza çıkar. Sütunun motifli bölümünden düz bir bantla üste geçilir. Sütunun mevcut gövdesinde yedi yiv ortada bulunan 18 cm. genişliğinde bir düğüm motifi ile birbirlerine bağlanır. Sütun üstte kesildiğinden yivlerin nasıl sonlandığı görülemez. Sütun yüzeyinde kısmen aşınmalar göze çarpar.

Konyalı, 2007, s. 286; Muşmal ve Çetinarslan, 2009, s. 458, resim 20; Mert ve Niewöhner, 2010, s. 382-383, resim 6, 7.

Analiz:

Sütunlar malzeme açısından ele alındığında, dört örneğin sarımtırak-beyaz mermerden (S 1, S 4, S 5, S 6), iki örneğin gri-beyaz mermerden yapıldığı görülür (S 2, S 3). Sarımtırak-beyaz mermer

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Dokimeion (İşcehisar) kökenlidir. Niewöhner, ince kristalli sarımtırak mermerin Aizanoi (Çavdarhisar) ile Dokimeion ve çevresinde bulunan örneklerini yayınlamıştır; kalite açısından Prokonnesos (Marmara Adası) ve İstanbul'un mavi ve gri damarlı mermerinin gerisinde olmadığını belirtir (2007, s. 119). Gri-beyaz mermer ise imparatorluğun her yerinde kullanılan ve pek çok ocaktan elde edilen bir malzemedir. Günümüzde Konya şehrinin yakın çevresinde mermer ocağı bulunmamaktadır. Ancak il bazında bakıldığında önemli bir potansiyele sahiptir (Albustanlıoğlu, 2006, s. 38, dn. 106). Bozkır ilçesinde bugün hala kullanılan mermer ocakları bulunmaktadır. Ayrıca Karaman'da da halen faaliyet gösteren ocaklar vardır. Ancak bu ocakların antik dönemde kullanıldığına ilişkin bir veri sağlanamamıştır. Bölgenin Roma'dan sonraki yeni güç merkezi olan Bizans'ın, Roma Dönemi'nde Ege ve Küçük Asya'da kullanılan ocakları kullanmaya devam ettikleri bilinmektedir (Sodini, 2002, s. 129).

Teknik açısından tümünde kabartma tekniği ile işlenen motifler, repertuar ve üslup açısından üç farklı grubu yansıtır. İlk grubu S 1, S 4 ve S 5 oluşturur; tümünün kaidesinde bağlanma noktaları matkap oyuğu ile belirlenmiş gevşek örgü, profilli kemerler ve yivli bölümde kemerlerin oturduğu kesik piramit başlık uygulanmıştır. S 2 ve S3 ise kaide kısmında sıkı örgü ve kademeli kemerleri ile dikkati çeker. Ayrıca gövdede bulunan kemerler altta bilezik ile sonlanan sütunlara oturur. Kapı Camii'ndeki S 6 ise bu iki grubun özelliklerine sahiptir; örgü motifli sıkı örgü üslubunda iken, kemerler iki profilli olarak yapılmıştır. Sütun ikinci kullanımında kesildiğinden üst kısmının nasıl sonlandığı görülemez.

Sütunlar boyut olarak incelendiğinde sütunların yükseklikleri 257-284 cm. arasında değişmektedir. Alaeddin Camisi'ndeki sütunlar bugünkü zemin altında kaldığından kaide kısımlarında boyut farklılıkları oluşmuş; aralarındaki boyut farkı ise üstlerine konulan diğer mimari öğelerle dengelenmiştir. Alaeddin Camisi'nde bulunan sütunların üst çapları 42 cm. ile 44 cm. arasında iken alt çapları 44 cm. ile 46 cm. arasında değişir. Alaeddin Camisi'nde yer alan sütunlar Kapı Camii'nde bulunan sütunla farklılık gösterirler. Alaeddin'deki sütunlar tam boy kullanılmışlardır; Kapı Camii'nde bulunan sütun düğüm motifinin üstünden kesilmiş ve üzerine başka bir sütun oturtulmuş olduğundan tam yüksekliği belirlenemez. Büyük olasılıkla sütun önceden kırılmış ve yeniden kullanımında kesilerek düzeltilmiştir ve üstüne oturan sütuna altlık olarak kullanılmıştır. 39 cm. çapı ile Alaeddin örneklerinden kısmen küçüktür, ancak Bizans yapılarında, birlikte kullanılan sütunların birbirlerinden birkaç cm. farklı kullanılabildikleri bilinmektedir.

Bizans Dönemi'nde düğümlü sütunlar özellikle templon kuruluşlarında kullanılmış olmakla birlikte, Konya örneklerinin boyut, motif ve üslup paraleli mevcut değildir. Akhisar Ulu Camii'nde bulunan ve templon kuruluşunda sekizli ya da dörtlü gruplar halinde kullanıldıkları belirlenen düğümlü sütunlar, Konya örneklerine benzememektedir; ancak konuyla ilgili makale bu tip sütunların gelişimi ile ilgili önemli bilgiler içerir⁴. Z. Mercangöz, Akhisar dışında Manisa Ulu Cami bitişiğindeki İshak Bey Türbesi girişinde bulunan düğümlü sütunları, İstanbul Pantokrator Manastırı'nın kilisesi, Zeyrek Camii'nde iki sütunu, ayrıca Anadolu dışında Yunanistan'da templonlarda kullanılan sütunları paralel örnekler olarak vermektedir (1994, s. 153-154). Ancak Akhisar örnekleri ince sütunların birbirine düğüm ile bağlanması ile oluşturulmuştur. Konya örneklerinin ise tüm sütunun yivlendirilmesi ile oluşturulduğu görülür. Düğümler diğer örneklerde olduğu gibi bağımsız değildir, yivlerin boylamasına ikiye bölümlendirilmesi ile oluşur.

Uşak Selçukler'de Sebaste Kilisesi'nin templon restitüsyonunda görüldüğü gibi, burada da ince düğümlü sütunlar kullanılmıştır (Parman, 2002b, s. 475, şekil 5). Xanthos'ta kullanılan düğümlü sütunlar daha erken tarihli sütunların yeniden işlenmesi ile yapılmıştır (Sodini, 2002, s. 141). Düğümlü sütunlar kompozisyonu sınırlayan ikona çerçevesi olarak da karşımıza çıkar. İnce sütunların düğümlerle birleştirilerek oluşturulduğu Zeyrek Camisi'ndeki sütunların benzerleri Yunanistan'da Trikala yakınlarında Porta Panagia'da ve Athos Dağı'ndaki Protaton Kilisesi'nde *in situ* ikona çerçeveleri olarak yer alır (Dalgıç ve Mathews 2010, s. 436-437, resim 9)⁵. Yine İstanbul'da Kariye Camisi'nde de

⁴ Akhisar örnekleri iki ince sütunun düğümlerle birbirlerine bağlanmasıyla oluşturulmuşlardır. 183 cm. yüksekliğinde her biri 7 cm. çapında iki sütunun 3 cm. aralıklı bırakılarak işlenmişlerdir, yaklaşık ortalarında düğüm yer alır (Mercangöz, 1994, s. 147).

⁵ Zeyrek Camii'nde bulunan düğümlü sütunlarla ilgili ayrıca bkz. Ötügen ve diğerleri, 2007, s. 30, resim 2. Ancak bura da bir resimle birlikte sadece kısaca bahsedilmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

benzer sütunlar vardır. U. Peschlow, bu tür sütunların 12. ve 13. yüzyıllarda yaygın olduğunu belirtmektedir (2010, s. 596-597, resim 24). Nazianzos'lu Gregorius'un homilyelerini içeren ve Pantokrator Manastırı'nda üretildiği bilinen elyazmasında, Gregorius'un portresinin çerçevesi de düğümlü sütunlardan oluşmaktadır (Dalgıç ve Mathews 2010, s. 437). Mercangöz, düğümlü sütunların Bizans el yazmalarında kemerleri taşıdığını ve 11. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığını belirtmektedir (1994, s. 155). Selanik Bizans Müzesi'nde 12. yüzyıla tarihli bir düğümlü sütun tarafımızca tespit edilmiştir. Düğüm üstünden kırık olan sütun dört yivlidir; altındaki kare kesitli paye ile monolit olarak işlenmiştir ve boyutlarından templona ait olduğu açıktır. Bu örnek bilinen ince sütunların birbirine bağlandığı örneklerin aksine, Konya'daki sütunlar gibi tüm sütunun yivlendirilmesi ve düğüm motifiyle oluşturulmuştur.

Mercangöz, düğümlü sütunların 11.-12. yüzyıllarda yaygın görüldüğünü, 13. ve 14. yüzyıllarda bir-iki örnekle devam ettiğini söyleyerek, Akhisar örneklerini bölgenin tarihi ile de bağlantı kurarak 12.-14. yüzyıllara ait olduğunu savunur (1994, s. 160).

Bizans sanatında templon işlevselliğinin dışında biçimsel olarak imparator ve yüksek mevkili kişileri halk ile ayırmak amacıyla levhalar, sütunlar ve arşitravla oluşturulmuş bir kuruluş olarak ilk kez İstanbul'da Hippodrom'da bulunan 4. yüzyıla tarihli Theodosius sütununda görülmektedir (Branham, 1992, s. 375). Ancak buradaki işlevi İmparatorluk locasıdır. Erken Hıristiyan kiliselerinde dini törenin yapıldığı ve sadece ruhban sınıfın girebildiği bema ile naosu ayıran bu bölmeden *Testamentum Domini*'de ve *Historia ecclesiastica*'nın bir uyarlaması olan Pseudo-Sophronius'un *Liturgical Commentary*'sinde bahsedilir (Aydın, 2000, s. 216; Walter, 1993, s. 203).

Kilise mimarisinde dinsel yapıların kutsal mekanı bema ile halkın ibadet ettiği naosu ayıran, ayrıca mimari öge olarak tanımlanan templon bölümü, en erken örneklerinden itibaren 4 sütun ve üzerinde sütun başlıklarıyla ve onları üst kısımda birleştiren arşitravları ile sütunların arasını alt bölümde kapatan levhalarıyla genellikle mermer veya taş, daha geç dönemlerde ahşap malzeme ile yapılmış olarak karşımıza çıkar. 11. yüzyıl sonu ve 12. yüzyıldan itibaren ise bu ayırıcı öge üzerinde ikonaların da yer aldığı görülür; dolayısıyla ikonaların bulunduğu yer anlamına gelen *ikonostasis* adını alır (Parman, 2002a, s. 95)⁶.

Templonlar genelinde Π harfi biçiminde, üç yüzünde birer, bazen dört sütunla vurgulanan bir girişi olan kuruluşlardır. Erken Dönem'de templonlar iki tiptedir, ilki stylobat üzerinde kaide, sütun, başlık ve arşitravdan oluşan tiptir; sütunlu templon tipi olarak bilinir. İkincisi levhadan biraz daha yüksekçe yapılan topuzlu payelerin kullanıldığı tiptir (Peschlow, 1991, s. 1449; Doğan, 2005, s. 33; Peschlow, 2006, s. 53). 9. yüzyıldan itibaren stylobat üzerinde payeli tipin yoğun olarak kullanıldığı görülür. İkonoklasmus Dönemi'nden sonra templonlar pastophorium odalarında da görülmeye başlar; 11. yüzyılın sonlarına doğru Orta Bizans templonundaki değişim, sütunlar arasına ikonalar *proskynetarion*'un asılmasıyla tamamlanır⁷.

Konya'daki sütunlarda karşımıza çıkan üçlü örgü ve kıvrık dal üzeri yarım palmetli motiflerin, işleniş ve üslupları ile Orta Bizans Dönemi'ne ait oldukları açıktır. Örgü motifi Erken ve Orta Dönemler'in her ikisinde de bilinen bir motiftir; Konya örneklerinin teknik ve üslubu Orta Bizans Dönemi özelliği yansıtır. Üçlü şeritlerle oluşturulmuş örgü motifi Orta Bizans'a tarihli Uşak Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir arşitrav üzerinde (Mercangöz, 2008, s. 84, resim 14) ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde levha üstünde benzer üslupta uygulanmıştır (Alpaslan, 1998, resim 9). İzmir, Bergama, Manisa ve Afyon'da motifin kullanıldığı örnekler bulunur (Yalçın, 2001, s. 553, resim 5, 6). Motif, Atina Bizans Müzesi'nde 11. yüzyıl levhaları gibi pek çok taş eserde ve aynı zamanda haçların bezeme ögesi olarak kullanılmıştır (Mavroidi, 1999, s. 128-131). Tümü 11.-12. yüzyıllara tarihli, Nerezi'de ikona çerçevelerinde ve templon payelerinde, Ohrid Ayasofya'sında kemer üzerinde, Ohrid Aziz Klemens Kilisesi'nde templon sütunlarında, Moroddviz'de levha üzerinde ve Skopi Vodno Dağı'nda

⁶ S. Doğan templonun ahşap-oyma olarak ikonostasis adını ilk kez Post Bizans Dönemi'nde aldığını öne sürmektedir (1997, s. 33). Rusya'da ahşap ikonostasislerin kullanımı 14.-15. yüzyıllarda başlamaktadır (Epstein, 1983, s. 767).

⁷ Proskynetarion, İsa'nın, Meryem'in veya kilisenin patron azizinin genellikle fresk veya mozaik, bazen taş kabartma tekniğinde yapılmış, ikonaya benzer tasvirleridir (Doğan 2005, s. 33).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Bakire Meryem Kilisesi'nde arşitrav üzerinde Orta Bizans Dönemi'ne ait eserlerde karşımıza çıkar (Filipova, 2008, s. 192, resim 1, 6). Motif başkentte Paleologoslar Dönemi'nde de uygulanmaya devam etmiştir (Mango ve Hawkins, 1968, s. 180, resim 81). Kıvrık dal üzerinde palmet ya da yarım palmet 9.-10. yüzyıllardan itibaren görülen İstanbul kaynaklı bir motiftir (Alpaslan, 1996, s. 351)⁸. Motifin çok yakın bir örneği Yunanistan'da 11.-12. yüzyıllara ait Kharouda Taxiarkhis Kilisesi'nde bulunur (Yalçın, 2001, s. 555, resim 10). Stilize lotus motifleri Orta Bizans Dönemi'nde yoğun uygulanmıştır; Atina Bizans Müzesi'nde 10.-12. yüzyıllara ait bir templon payesinde daha kaliteli bir işçilikle karşımıza çıkar (Mavroidi, 1999, s. 122).

Konya'da bulunan yivli ve düğüm motifli sütunlar üzerindeki levha oturtulan oluklar ve kurşun yuvaları bunların levhalarla birlikte kullanıldığını göstermektedir. Redford makalesinde Alaeddin Camisi'nde bulunan düğümlü sütunların Orta Bizans Dönemi'ne ait olduklarını söylerken, bir yandan da alışlagelenin dışında boyutlarının tarihlemesi için çok büyük olduklarını ekler (1991, s. 58, dn. 14). H. Muşmal ve M. Çetinaslan, sütunların nereden getirildikleri ile ilgili herhangi bir bilgi olmamakla beraber boyutlarına bakıldığında büyük ölçekli bir Bizans yapısında kullanıldıklarını belirtirler (2009, dn. 68). Gerek Redford gerekse diğer araştırmacılar sütunları yeterli incelemediklerinden işlevleri konusunda tereddütlü kalmışlardır. Mert ve Niewöhner sütunları üslup açısından kısmen değerlendirerek, levhalarla kullanıldıklarına dikkat çekerler (2010, 381-384). Orta Bizans Dönemi'nde sütunlu templon kullanımı yaygın olmamakla birlikte Xanthos Doğu Bazilikası, İznik Koimesis Kilisesi, Hosios Lukas Manastırı Theokos Kilisesi ve Torcello Santa Maria Assunta Kilisesi gibi bazı büyük boyutlu yapılarda 10.-12. yüzyıllarda devam ettiği görülür. Demre H. Nikolaos Kilisesi'nin 13. yüzyıldan sonra inşa edilen yapı evresindeki templonu da 6 sütunla oluşturulmuş sütunlu tiptedir (Alpaslan, 1996, s. 361). Ayrıca, Xanthos örneklerinin daha erken sütunların yeniden işlenmesi ile yapıldığı bilinmektedir (Sodini, 2002, s. 141). Sütunlar arasındaki malzeme ve boyut farklılıkları, Xanthos örneğinde olduğu gibi, bu sütunların başka yapılardan devşirilip yeniden işlendiğine işaret eder. Orta Bizans Dönemi'nde muhtemelen yeni yapılan bir kilisenin ya da var olan bir kilisenin yenilenen templonunda kullanılmış olmalıdır.

Düğümlü sütunlar yayınlarda 10.-13. yüzyıllara ve az sayıda Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenirler. Ancak, Alaeddin Camisi'nin 12. yüzyıl ortalarında yapılmaya başlandığı verisiyle, Konya'daki sütunların daha erken tarihli oldukları anlaşılmaktadır. 10.-11. yüzyıllara tarihleyebileceğimiz sütunlardan Alaeddin'deki beşi, bu yapının inşasında değerlendirilmişken, Kapı Camii'ndeki sütun kırık olduğundan burada kullanılamamıştır. Sütunların üzerindeki motiflerde kısmen bir çeşitlemeye gidilmiş olmasına rağmen, üslup bütünlüğü aynı atölye tarafından yapıldıklarını düşündürür.

KAYNAKÇA

- ALBUSTANLIOĞLU, T., *Dokimeion Işığında Roma İmparatorluk Döneminde Mermer Kullanımı; İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletme Stratejisi ve Organizasyonu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006.
- ALPASLAN, S., *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilisesi'nde Dini Ayınle İlgili Plastik Eserler*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1996.
- ALPASLAN, S., Taş ve Mermer Buluntular, içinde Ötügen, S. Y., 1996 Yılı Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı, *19. Kazı Sonuçları Toplantısı* (2. cilt), 1998, 471-487.
- ALPASLAN, S., Architectural Sculpture in Constantinople and the Influence of the Capital in Anatolia. Nevra Necipoğlu (Ed.). *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*. Leiden, 2001, s. 187-201.

⁸ Başkentte Pammakaristos'ta ve Konstantine Lips Manastırı'nın kuzey ve güney kiliselerinde kıvrık dal-palmetli örnekler mevcuttur. Motifin erken kökenli olduğunu gösterdiği düşünülen, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve Beyazıt'tan getirilen 5. yüzyıl lahidinde görülen palmetli kompozisyonun 11.-12. yüzyıllarda sonradan eklendiği belirlenmiştir (Alpaslan, 2001, s. 197).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

- AYDIN, A., Kilikia ve İsauria Kiliselerinde Görülen Yüksek Tipteki Templon Kuruluşları. *Olba*, 3, 2000, s. 215-225.
- BRANHAM, J. R., Sacred Space under Erasure in Ancient Synagogues and Early Churches. *The Art Bulletin*, 74 (3), 1992, s. 375-394.
- DALGIÇ, Ö. ve Mathews, T., A New Interpretation of the Church of Peribleptos and Its Place in Middle Byzantine Architecture. A. Ödekan, E. Akyürek ve N. Necipoğlu (Ed.). *Uluslararası Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu. On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim. Bildiriler* (25-28 Haziran 2007, İstanbul). İstanbul, 2010, s. 424-439.
- DOĞAN, S., Bizans Mimarlığında Liturjik İşlevli Taş Yapıtlarda Terminoloji Sorunu. S. Pekak (Ed.). *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri I (Mimari ve Mimari Süsleme)*. Ankara, 2005, s. 31-41.
- EPSTEIN, A. W., L'iconostase: Un evolution historique en Russie by Nathalie Labrecque-Pervouchine, *Speculum*, 58(3), 1983, s. 767-768.
- FILIPOVA, S., Sculptures Médiévales des XIe et XIIe siècles en Arym. C. Pennas ve C. Vanderheyde (Ed.). *La sculpture byzantine VIIe- XIIe siècles. Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiquités byzantines et l'École française d'Athènes (6-8 septembre 2000)*. Paris, 2008, s. 183-197.
- LEWİN, T., *Fasti Sacri or a Key to the Chronology of the New Testament*. London, 1865
- KONYALI, İ. H., *Konya Tarihi*. Konya, 2007.
- MANGO, C. ve HAWKINS, E. J. W., Additional Finds at Fenari Isa Camii, Istanbul. *Dumbarton Oaks Papers*, 22, 1968, s. 177-184.
- MAVROIDI, M. S., *Γλυπτα Του Βυζαντινου Μουσείου Αθηνων. Κατάλογος*. Atina, 1999.
- MERCANGÖZ, Z., Akhisar Ulu Camii İçindeki Dügümlü Bizans Sütunları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 7, 1994, s. 145-162.
- MERCANGÖZ, Z., Réflexions sur le Décor Sculpté Byzantin d'Anatolie Occidentale. C. Pennas ve C. Vanderheyde (Ed.). *La sculpture byzantine VIIe- XIIe siècles. Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiquités byzantines et l'École française d'Athènes (6-8 septembre 2000)*. Paris, 2008, s. 81-103.
- MERT, İ. H. ve NIEWÖHNER, P., Blattkapitelle in Konya. Lykaonien zwischen Sidamara und Binbirkilise, *Istanbul Mitteilungen*, 60, 2010, s. 373-410.
- MUŞMAL, H. ve ÇETİNASLAN, M., Bir Keşif Defteri Işığında Konya Kapı Camii'nin İnşa Süreci ve Mimari Özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 2009, s. 446-480.
- NIEWÖHNER, P., *Aizanoi, Dokimion und Anatolien. Stadt und Land, Siedlungs- und Steinmetzwesen vom späteren 4. Bis 6. Jahrhundert n. Chr.* Wiesbaden, 2007.
- ÖNEY, G., Anadolu Selçuklu Mimarisinde Antik Devir Malzemesi. *Anadolu (Anatolia)*, 12, 1970, s. 17-32.
- PARMAN, E., *Ortaçağda Bizans Döneminde Phrygia (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Taş Eserleri*. Eskişehir, 2002a.
- PARMAN, E., Ortaçağda Phrygia (Phrygia) Bölgesinde Bulunan İlginç Bazı Figürlü Mimari Plastik Örnekleri. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu. Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler*. İzmir, 2002b, s. 467-479.
- PESCHLOW, U., Zum Templon in Konstantinopel. *APMOΣ Τιμητικός Τόμος*, 3, 1991, s. 1449-75.
- PESCHLOW, U. Dividing Interior Space in Early Byzantine Churches: The Barriers between the Nave and Aisles. S. H. J. Gerstel (Ed.). *Thresholds of the Sacred*. Washington D.C., 2006, s. 52-71.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

- PESCHLOW U., Skulptur in Konstantinopel Vor und Nach der Lateinerherrschaft. A. Ödekan, E. Akyürek ve N. Necipoğlu (Ed.). *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu. On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim, Bildiriler* (25-28 Haziran 2007, İstanbul). İstanbul, 2010, s. 587-603.
- REDFORD, S., The Alaeddin Mosque in Konya Reconsidered. *Artibus Asiae*, 51 (1-2), 1991, s. 54-74.
- SODİNİ, J. P., Marble and Stoneworking in Byzantium, Seventh-Fifteenth Centuries. A. E. Laiou (Ed.). *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*. Washington D.C., 2002, s. 129-146.
- ŞAMAN-DOĞAN, N. ve YAZAR, T., Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Devşirme Malzeme Kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 2007, s. 209-230.
- TEMPLE, Ç., Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2013.
- WALTER, C., A New Look at the Byzantine Sanctuary Barrier. *Revue des études byzantines*, 51, 1993, s. 203-228.
- YALÇIN, A. B., Anadolu'da Orta Bizans Dönemi Mimari Plastiği ve Bilinmeyen Bir Örnek. V. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler*, Ankara, 2001, s. 549-562.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Resim 4

Resim 6

Resim 8

Resim 5

Resim 7

Resim 9

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Resim 10

Resim 12

Resim 11

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014